

POD ISTIM KROVOM SA NEMCIMA

Roden je 21. decembra 1934. godine u Sarajevu, od oca dr Haima Baruhovića i majke Side, Simhe, rođene Izrael. Ima sestru Rašelu, udatu Malina, koja živi u Izraelu. Članovi njegove uže porodice preživeli su Holokaust.

Do rata 1941. porodica je živela u Zagrebu gde je otac bio na službi kao aktivni oficir i vojni lekar. Pred sam rat, porodica se seli u Sarajevo, a otac ostaje u Zagrebu u službi. Aprilski rat, kapitulacija Jugoslavije i ulazak nemačkih trupa u Sarajevo, doživeo je u Sarajevu. Otada počinje bežanje: Mostar, Priština, Skadar, Tirana i, na kraju, Beograd. Od 1945. do 1953. godine živio je u Prištini. Elektrotehnički fakultet u Beogradu upisao je 1953, gde je diplomirao 1959, a 1986. završio postdiplomske studije. Kao inženjer, radio je u beogradskom preduzeću „Elektrosrbija-Minel“, a zatim u Hemijskoj industriji u Pančevu sve do penzionisanja 2002.

U Jevrejskoj opštini Beograd bio je aktivan u periodu 1960–1985, kao član Opštinskog veća.

Do 1941, tj. do samog početka aprilskog rata živeli smo u Zagrebu u dobrostojećoj oficirskoj porodici. Imali smo posilnog – vojnika i kućnu pomoćnicu. Otac je bio vojni lekar, kapetan prve klase i trebalo je uskoro da dobije čin majora. Godine 1939. porodica se uvećala za još jednog člana. Rodila se moja sestra Rašela. Bili smo više sekularna nego

pobožna jevrejska porodica. Povremeno su me vodili u sinagogu, što je za mene bilo vrlo privlačno jer sam tamo nailazio na svoje vršnjake.

Prvi nagoveštaji rata došli su sa jevrejskim izbeglicama iz Austrije i Nemačke. U naš stan doselili su se jednog dana dvoje starih ljudi, bračni par. Primili smo ih na stan i hranu. Mama je dobro znala nemački i sa njima je provodila duge razgovore u noćnim satima. Njihova poruka bila je: bežite, bežite! Majka je to stalno ponavljala ocu. Otac je smatrao da smo domaći, državljani Jugoslavije i da nama ne pretila nikakva opasnost. Ali, ipak, rešeno je da se sklonimo u Sarajevo. Tamo je živela mamina rodbina a prema pričanjima tatinih prijatelja oficira, Sarajevo koje je okruženo brdima biće u slučaju rata dobro branjeno.

JOZEF potiče iz jevrejske sefardske porodice iz južne Srbije; na snimku iz 1937. godine otac dr HAIM BARUHOVIĆ je u uniformi, do njega majka SIDA (SIMHA); mali JOZEF sedi u prvom redu

Otac je sve češće odlazio na manevre i ostajao po nekoliko dana, a mi smo otputovali u Sarajevo. Još neko vreme živeli smo mirno. A onda, jednog dana, majka me je iznenada probudila, probudila je i moju sestru, uzela nas u naručje i ubrzo smo, svo troje, sišli u podrum. Počelo je bombardovanje. Tada smo živeli u prostranom i lepom stanu maminog brata na Obali. Napolju su odjekivale detonacije. Čim se oglasila sirena za prestanak opasnosti, majka je skupila nešto najnužnijih stvari, napravili smo zavežljaje i izašli na ulicu. Napolju se već kretala reka ljudi koji su nekuda bežali. Mi smo se uputili kod porodice Prica. Sestra

Ognjena Price bila je dobra drugarica moje majke iz školskih dana. Stanovali su u skromnoj kući izvan Sarajeva. Kada smo stigli kod njih, kuća je već bila puna izbeglica. Smestili smo se u jedan ugao sobe. Tu smo doživeli drugo bombardovanje. U toku bombardovanja, u jednom trenutku, odjeknula je strašna detonacija i svi smo popadali na pod. Soba se uskoro ispunila dimom i prašinom. Čim se oglasila sirena za prestanak vazdušnog napada, izleteli smo iz kuće na ulicu i krenuli u brda. Pored same kuće, gde smo se sklonili, zjapila je velika rupa od bombe koja je tu pala.

U brdima smo proveli još nekoliko dana a onda se proneo glas da je rat završen. Sišli smo u Sarajevo i uputili se u naš stan. Po ulicama su se kretali nemački vojnici i nemačka motorizovana vozila, sa razapetim zastavama sa kukastim krstovima. Prvi kontakt sa Nemicima doživeli smo kada su došli u naš stan i uzeli dve kožne fotelje. Bio im je potreban nameštaj za Komandu koja se smestila blizu stana. Uzimali su i nameštaj iz susednih stanova. Posle nekoliko dana vratili su te dve fotelje. Uskoro su počele mere protiv Jevreja. Sa balkona stana posmatrali smo kako pljačkaši skidaju bakarnu pokrivku sa hrama „Kal Grande“. Stupio je na snagu i policijski čas za Jevreje, a majka je morala da nosi žutu zvezdu. U naš stan se uskoro uselio „komesar“ i mi smo morali da napustimo lepi stan na Obali. Uselili smo se u garsonjeru druge mamine sestre Esperance, u Petrarkinoj 1. Uskoro su počela hapšenja, odvođenja u logore, streljanja i vešanja. Streljali su Ognjena Pricu, kao starog komunistu, i još nekoliko viđenijih Jevreja. Počelo je i odvođenje Jevreja u logore. Crna „marica“, kamion pretvoren u autobus bez prozora, crno ofarban, svake noći odvodio je desetine Jevreja u logore. U početku se nije znalo gde ih odvođe. Kada se saznalo i pod kakvim uslovima žive, preostale porodice počele su da šalju pakete sa hranom ali se uskoro proneo glas da ne treba slati pakete jer se ne zna ni da li su živi, a pakete ustaše otvaraju, uzimaju hranu i stavljaju kamenje. Zatim se proneo glas da se treba pokrstiti i preći u katoličku veru. To pokrštavanje trebalo je i platiti. Ali ni pokrštavanje nije pomoglo. I one pokrštene i one nepokrštene odvodili su u logore. Ja sam za sve te događaje saznavao iz maminih razgovora sa sestrom Esperancom. Pod utiskom priča o stalnim streljanjima i vešanjima, pokušao sam i da se vešam. Vezao sam oko vrata užu od zastora sa prozora i skočio sa kreveta. Jako me je zbolelo, počeo sam da se gušim. Majka je pritrčala i skinula mi užu sa vrata. Dosta dugo imao sam ožiljke.

Jednog dana pošli smo u komandanturu. Majka je saznala da se očev prijatelj – oficir iz Zagreba nalazi u Sarajevu, mislim da se zvao Nardeli, i da je postao domobranski pukovnik. Htela je po svaku cenu da se izvučemo iz Sarajeva. Otišla je kod njega da ga zamoli da dobijemo propusnice. Primio nas je i rekao da sačekamo. Otišao je u susednu kancelariju. Uskoro se odatle čula vika na nemačkom. Mati me je brzo uhvatila za ruku i mi smo pobjegli iz njegove kancelarije. Nemački oficir vikao je na domobranskog pukovnika kako sebi dopušta da se angažuje oko jedne Jevrejke.

Posle ovog događaja kao da spasa više nije bilo. Imali smo spremnjene zavežljaje na stolu i očekivali svake noći da nas „marica“ pokupi. Ipak, uskoro se na našim vratima pojavio Ante, Hrvat, katolik, službenik kod muža mamine druge sestre Erne, iz Mostara. Uzeo me je za ruku, poveo na železničku stanicu i doveo u Mostar. Nekoliko dana kasnije stigla je i moja majka sa mojom sestrom Rašelom, koja je tada imala jedva dve godine. Mamina sestra Erna i njen muž David uspeli su da potplate domobranskog oficira. U iznajmljenim putničkim kolima, prebacili su moju majku i sestru u Mostar. Na isti način prebacili su još nekoliko članova mamine uže porodice.

Nažalost, treća mamina sestra Esperanca i njen brat Moric nisu uspeli da se spasu. Završili su u Jasenovcu.

Posle nekoliko dana boravka u Mostaru, odveli su nas u policiju. Zaključali su nas u jednoj prizemnoj zgradi, što je valjda trebalo da predstavlja zatvor. Pošto je zgrada bila prizemna, ja sam otvorio prozor, iskočio i počeo da bežim. Ali, na ulazu, stražar me je čvrsto zgrabio i vratio u „zatvor“. Tu su nas držali dva-tri dana a onda pustili.

Život u Mostaru, pod italijanskom vlašću bio je relativno bezbedan. Upisali su me u školu jer nisam znao ni da čitam ni da pišem. To školovanje je bilo kratkog veka. Moj čika David, kao pobožan čovek, angažovao je jednog rabina koji mi je držao časove iz judaizma.

Zima 1941. bila je neobično hladna. Voda se ledila u slavinama a mi smo spavali u hladnim sobama. Vladala je velika oskudica u hrani. Trebalo je opet bežati. Čuli smo da Italijani u Hercegovini treba da vlast predaju ustašama. To je značilo logor i sigurnu smrt. Majka je odlučila da se sklonimo u Prištinu, rodni grad moga oca. Od Italijana smo dobili propusnicu. Ni to nije bilo besplatno. Moj dobri čika David, muž druge mamine sestre Erne, dao je vrednu kolekciju poštanskih maraka italijanskom komesaru, za tu propusnicu.

Ponovo smo krenuli na put. Preko Dubrovnika, Drača i Prizrena stigli smo u Prištinu. Tamo je pod italijanskom vlašću živela očeva porodica. U Prištini smo se zadržali nekoliko meseci. Majka je prodala našu kuću i, sa dobijenim parama, uputili smo se dalje na jug u nepoznato. Stigli smo u Skadar. U hotel gde smo odseli, došao je albanski policajac i ispitivao majku odakle je i zašto smo došli. Pustili su nas. Uskoro smo našli stan kod udovice jednog oficira. Zvali smo je „Nana Roz“.

Godine 1943. kapitulirala je fašistička Italija. Za kratko vreme Nemci su okupirali celu Albaniju. Svoje dojučerašnje saveznike Italijane zarobili su i poslali u zarobljeničke logore.

JOZEF iz dečaćkih dana, 1945.

Krili smo se pod lažnim imenima i bez ikakvih dokumenata. Moj otac je u to vreme bio u nemačkom zarobljeništvu kao oficir i vojni lekar Jugoslovenske vojske. Moja sestra Rašela je tada imala četiri godine, a ja osam. Albaniju i Skadar – grad u kojem smo se krili – uskoro su preplavile nemačke trupe... Moja mati, poučena iskustvom sa Nemcima i ustašama još iz Sarajeva, odakle smo jedva izbegli deportaciju u Jasenovac, zaključila je da je opasno da i dalje ostanemo u stanu u kojem smo do tada živeli. Rešila je da ponovo promenimo mesto boravka. To nije bilo lako. Posle dosta muka i lutanja, našla je jednu sobicu u muslimanskom kraju grada. Tako smo se iz hrišćansko-katoličkog kraja uskoro preselili u muslimanski deo grada.

Hrišćanski i muslimanski kraj bili su udaljeni jedan od drugog nekoliko kilometara. Ali, po načinu života i običajima kao da su ih razdvajali vekovi. Sada je trebalo da se prilagodimo novom okruženju i prihvatimo novi način života. Najteže je bilo stvoriti prihvatljivu priču za naše nove i radoznale susede. Njih je jako interesovalo ko smo mi i zašto smo došli tu da živimo. Moja mati je izmislila priču koja se i nije baš mnogo razlikovala od našeg stvarnog života. Samo je prećutala da smo Jevreji. Mi smo tako postali muslimani, izbeglice iz Jugoslavije – „jabandžije“. Promenili smo ponovo imena. Moja mati Simha je postala Zaida, ja sam od Josipa postao Jusuf, a moja sestra Rašela se zvala Ajša.

Izgledalo je da ćemo kraj rata dočekati u relativnoj sigurnosti u muslimanskom kraju, sakriveni iza visokih zidova muslimanskih avlija i kuća, zajedno sa gazdinom porodicom. Mati me je čak i zaposlila. Kao vredna Jevrejka, nije mogla da podnese da po ceo dan lutam besposlen po ulicama. Zaposlila me je kod jednog zubara. Njegova ordinacija bila je nedaleko od stana gde smo stanovali. Moja mati bila je jako ponosna i zadovoljna što neću više lutati ulicama, a moja skromna zarada sada je postala značajna za naš umanjeni kućni budžet. Uštedevina od prodate kuće, od koje smo živeli, brzo se topila i već nam je nestalo novaca za život. Kod svog gazde zubara radio sam samo »crne poslove«. Bio sam najmlađi šegrt i još nekvalifikovan. Čistio sam sve: i zubarske instrumente, i ordinaciju, i čekaonicu, i ostale prostorije; praznio zubarsku pljuvaonicu.

Ali ovaj period relativno mirnog života nije dugo trajao. Sudbina kao da je rešila da se još poigrava sa nama.

Sve je počelo jednog dana kada se na vratima naše sobe pojavio gazda. Svečanim glasom saopštio nam je da se njegov sin ženi i da mu je potrebna ta soba za njegovog sina. Dao nam je rok od nekoliko dana da se iselimo i da nađemo drugi smeštaj.

Da li se sin stvarno ženio ili nije, ili je to bio samo izgovor da nas iseli, to više nije bilo važno. Mati je morala da za tri do četiri dana nađe novi smeštaj. Ponovo je započelo mučno traganje i lutanje po nepoznatom gradu, u potrazi za krovom. Mene je vodila stalno sa sobom za ruku. Ja sam služio kao neka vrsta dokaza da smo stvarno izbeglice i dobri i poštenu ljudi. U ratno vreme u toj sredini bilo je neshvatljivo da jedna žena sama traži smeštaj. U potrazi za stanom, išli smo od ulice do ulice, prvo u našem kraju, a onda sve dalje i dalje do drugih delova grada. Obijali smo mnoge pragove. Mati je molila i preklinjala, spremna da prihvati bilo kakav smeštaj, bilo kakvu sobicu, čak i šupu! Ali, sve je bilo uzalud. Nije pomogla ni priča da smo izbeglice, da smo mi dobra i mirna deca, ni obećanja da će mati redovno plaćati najamninu... Ljudi, i sami zaplašeni ratom i nesigurnim vremenima, nisu hteli nove stanare. Kroz poluotvorene kapije jedva bi nas i saslušali i odgovarali uvek isto – nema ni sobe ni smeštaja. Majku je obuzimalo očajanje, a ja nisam mogao da joj pomognem...

Najzad, posle brojnih bezuspešnih pokušaja, pojavio se tračak nade. Na samoj periferiji grada, bezmalo u divljem naselju, na nekoliko desetina metara od nemačke kasarne, izdavala se mala prizemna kućica. Kućica se sastojala od dve prostorije – sobe i pomoćne prostorije

smeštene u malom i prljavom dvorištu, bez ijednog drveta. Sa prednje strane kućice nalazio se bunar. To je bio jedini izvor vode za piće, kuvanje i ostale potrebe.

Presrećna da je našla i takav smeštaj, mati je prihvatila sve gazdine uslove. Gazda, visok i krupan Šiptar sa belim kečedom na glavi, zahtevao je da dobro čuvamo njegovu kućicu i imovinu, da sestra i ja ništa ne oštetimo, da redovno plaćamo kiriju, tj. da redovno odvajamo novac za kiriju i, kada on ideo sa planine, da mu predamo novac. I na kraju, da dobro čuvamo od raznih štetočina pet džakova sa žitom koje je on ostavio u našoj sobi. On je to žito doneo da proda. Ali kako nije uspeo da ga proda, ostavio ga je u našoj sobi. Gazda je otišao u planine i mi smo ostali sami, u nepoznatom kraju, na periferiji grada, uz žičanu ogradu nemačke kasarne. Ali nismo dugo ostali sami.

U to vreme nemačke trupe su se već povlačile – govorilo se, iz Grčke. To više nije bila ona pobednička armada koja je pokorila celu Evropu, ali još uvek su bili vrlo jaki, dobro organizovani, dobro naoružani i mogli su u gubitničkom grču da učine još dosta zla.

Nemačka organizacija TODT trebalo je da obezbedi smeštaj za ove trupe. Uskoro su svi slobodni stanovi i zgrade u okolini kasarne bili rekvirirani za potrebe nemačke vojske. Mnogi Albanci iz naselja, predosećajući nadolazeću opasnost, sami su se povukli i napustili svoje domove. Sklanjali su se po drugim delovima grada ili su odlazili na selo. Nemačka komisija za pregledanje stanova došla je i kod nas. Pregledali su kućicu i rekvirirali malu praznu sobu preko puta naše sobe. Od te sobe razdvajao nas je uski hodnik, ne širi od jednog metra. Zapečatili su sobu i otišli. Uskoro su se pojavila četiri nemačka vojnika. Skinuli su pečat i uselili se. Sada je trebalo živeti u skoro direktnom fizičkom kontaktu sa Nemcima. Bili smo sa njima pod istim krovom i delili, takoreći, zajednički stan – jedna izbeglička jevrejska porodica i četiri vojnika Vermahta! Za moju majku je bilo posebno teško da odluči kako da se ponaša prema ovim vojnicima jer je dobro znala nemački...

Još kao mlada devojka, majka je provela u Beču tri godine. Tamo je učila pevanje i dobro naučila nemački, sa „bečkim naglaskom“... Sada, pod ovakvim okolnostima, nije znala da li je znanje nemačkog jezika moglo da bude spasonosno ili pogubno za nas. Trebalo je doneti odluku da li da stupi odmah u razgovor sa vojnicima i pokaže da zna nemački ili da se ponaša kao da ništa ne razume. A šta ako se zaboravi i nesvesno oda nekim gestom ili pokretom, da razume šta oni razgovaraju?! I šta ako posumnjaju da prisluškuje njihove razgovore... Rešila je

ipak da progovori. Kada je progovorila, iznenađenju nije bilo kraja. Odakle je? Kako to ona zna nemački? Gde je naučila nemački? Kako je zalutala ovde? Vojnici su je obasipali pitanjima. Tu, na periferiji jednog malog albanskog grada, žena koja dobro govori nemački i to sa „bečkim naglaskom“!? Uskoro se ispostavilo da su i vojnici Bečlije koji su proklinjali Hitlera i želeli da mu „krv procuri iz očiju“. Narednih dana uspostavljen je kontakt, stvorena je neka vrsta suživota... Mati je prala njihovo grubo vojničko rublje i kabanice i ruke su joj krvarile. Ona koja je pre rata bila žena kraljevskog oficira i koja je imala služavku i posilnog, sada je prala rublje nemačkim vojnicima! Ponekad bi im ispekla i po neki kolač i pitu, a oni su nam zauzvrat davali mesne konzerve i raznu konzerviranu hranu iz svog vojničkog sledovanja. Naša uštedevina je skoro sva bila potrošena. Trebalo se snalaziti na sve moguće načine.

Mi i deca iz komšiluka, dečaci od 9 do 10 godina, živeli smo tih dana dosta bezbrižno. Lutali smo po okolnim šumama i proplancima i skupljali puževe, kornjače i drva za ogrev. U školu nismo išli. Bili smo jedva pismeni. Poseban izazov za nas bilo je „trgovanje“ sa ruskim zarobljenicima. Najhrabriji među nama bavili smo se „razmenom dobara“, preko žice kasarne, sa zarobljenicima...

To su bili Rusi koji su se priključili nemačkim trupama kao pomoćno radno osoblje. Prihvatili su da rade za Nemce, uživali su izvesnu slobodu kretanja, ali nisu mogli da napuštaju kasarnu. Mi smo za njih kupovali vino i druga alkoholna pića iz susednih gostionica. Od njih smo dobijali konzerviranu hranu iz njihovih sledovanja, odeću i kancelarijski materijal. Razmena se odvijala na zadnjoj strani kasarne, između razmaknutih bodljikavih žica. Nemački stražar se ponekad pravio da nas ne vidi, a kada bi preterali, viknuo bi na nas i mi bismo se razbežali. Kancelarijski materijal smo prodavali knjižarama u gradu, a hranu i odeću zadržavali za sebe.

Ponekad bi tišinu proplanka narušila huka motora iz daljine, koja se pojačavala. Znali smo, to je nailazila nemačka motorizovana kolona. Tada bismo se sjurili niz proplanak i oprezno počeli da se približavamo. Kolona se obično zaustavljala ispred nemačke kasarne. Iako u povlačenju, ta silna motorizacija ulivala nam je strah i istovremeno radoznalost i želju da ih izbliza pogledamo. Čelične grdosije bile su pokrivene prašinom i iz njih se širio miris benzina i toplog mašinskog ulja.

Posmatrali smo ih sa pristojnog rastojanja, a iz tenkovskih kupola motornih vozila posmatrali su nas nemo bez ikakvog izraza na licu

nemački tenkisti... Posle kraćeg odmora kolona je nastavljala put za Jugoslaviju.

Prolazak nemačkih motorizovanih kolona nije mogao da ostane nezapažen od savezničkih lovaca. Sve češće su ih napadali. Britanski lovci dolazili su iz svojih baza iz Italije, preletali su Jadransko more i u brišućem letu sasuli bi kišu svetlećih projektila na nemačke kolone. Mitraljirali su i kasarnu pored koje smo živeli. Za nas decu bilo je vrlo zanimljivo da to posmatramo. Za trenutak bi se nebo iznad naših glava osulo kišom svetlećih projektila. Lovci su mitraljirali nemačke kolone i položaje na zemlji, a Nemci su žestoko odgovarali iz svojih protivavionskih mitraljeza sa četiri cevi. Projektili su prolazili pored krila i trupova lovaca. Nismo ni pomišljali da bi neki engleski pilot mogao da pogreši i da smrtonosnu kišu projektila saspe na nas.

JOZEF OF otac, HAIM, bio je u ratnom zarobljeništvu, u logoru Biberah; na snimku iz 1942. on je u beloj oficirskoj bluzi u prom redu

Povremeno, vrlo visoko na nebu, u strogom poretku, prolazili su uz potmulu grmljavinu i američke bombarderske eskadrile – leteće tvrđave. Za sobom su ostavljale dugačke bele tragove. Mi smo pokušavali da izbrojimo avione. Bilo ih je na stotine i išli su u pravcu Rumunije i Nemačke. Tamo su istresali svoj smrtonosni teret i ponovo se vraćali istim putem nazad. Nemci nisu ni pokušavali da ih u tome spreče.

Jednog dana na našim vratima pojavio se visoki nemački oficir. Bio je vrlo ozbiljan. Na užetu je vodio velikog rideg psa. Mene i sestru izbacio je iz sobe i ostao sam sa mojom majkom. Uskoro se iz sobe čuo oštri nemački grleni glas i plačljiv glas moje majke.

Posle pola sata vike i plača, oficir sa psom je izašao iz sobe, a za njim naša mati, bleđa kao krpa. Šta se desilo? Do ušiju nemačkog oficira – obaveštajca stigao je glas da u blizini kasarne živi žena koja govori tečno nemački, sa „bečkim naglaskom“. Ona živi u istoj kući gde su smešteni nemački vojnici. U zemlji orlova, toj balkanskoj nedodiji, takav splet okolnosti svakako je bio vrlo sumnjiv... Posebno u tom osetljivom trenutku, kada su se Nemci povlačili. Trebalo je da se izvuku iz Grčke, provuku kroz albanske gudure, prođu kroz Jugoslaviju i dokopaju se Austrije i Nemačke sa što manje žrtava. Trebalo je puteve i vreme povlačenja i prolaska držati u što većoj tajnosti. Oficir je hteo da sazna ko je ta žena i šta ona radi tako blizu nemačke kasarne i trupa... Majčina prisebnost i očeva pisma iz zarobljeništva, napisana na posebnom obrascu za nemačke ratne zarobljenike, overena pečatom logora, verovatno su nam još jednom spasili život. Oficiru je bilo jasno da ispred sebe ima ženu ratnog zarobljenika Jevrejina, jer ime je nedvosmisleno ukazivalo da se radi o Jevrejину. A ona, možda je arijevka, a možda i nije. Ali to više nije bilo važno. Imao je važnijih poslova i otišao je.

Svi događaji oko nas ukazivali su da se bliži kraj rata. Nemačke motorizovane kolone prolazile su gotovo svakodnevno, vrlo kratko se zadržavale i odmah nastavljale dalje. Na pojedinim džinovskim kamionima, na prednjim staklima, videle su se bušotine od mitraljeskih metaka. U kasarni i okolnim zgradama, nemački vojnici spaljivali su dokumenta, papire, nameštaj i sve ono što im je izgledalo nepotrebno. Mi deca smo bez straha ulazili u kasarnu i okolne zgrade. Uzimali smo šta god nam je izgledalo korisno i potrebno. Rusi su pili sve veće količine alkohola. I mi smo stalno trčkarali između obližnje gostionice i kasarne. Naši stanari su se pakovali i očekivali nalog za pokret.

Mojoj majci, nežnoj i osetljivoj ženi, bilo je suđeno da još jednom pokaže hrabrost i prisebnost. Još jednom nas je posetio nemački oficir, ali sada drugi. Sa sobom je vodio mladu preplašenu ženu. Mene i sestru su opet izbacili napolje, a iz sobe su se uskoro začuli prodoran plač moje majke i grubi muški glas oficira. Posle kraćeg razgovora, oficir i mlada žena napustili su sobu. Šta se desilo? Mlada žena služila je Nemcima za zabavu i sada, pošto su se povlačili, postala je teret kojeg je trebalo da se otarase. Želeli su da je ostave kod nas, kod žene koja

zna nemački. Ali mati se tome žestoko suprotstavila. Za njena moralna shvatanja bilo je nedopustivo da ta žena ostane kod nas, makar i za trenutak, iako ta jadnica ne bi mogla mnogo da izmeni naš dotadašnji život. Oficir i žena pokupili su se i otišli.

Najzad je osvanuo dan oslobođenja. Cele noći se pucalo, odjekivale su detonacije. Nismo znali ni ko puca ni zašto puca... Narednog dana bilo je potpuno mirno. Nikakvo oduševljenje, nikakvo dočekivanje oslobodilaca. Potpuni mir! Narod iz zemlje orlova kao da nije navikao da javno iskazuje svoja osećanja, a nije znao ni šta ga sada čeka sa novom vlašću. Bio je na oprezu. U toku dana očekivalo nas je još jedno neprijatno iznenađenje! Iz daljine čule su se oštre nemačke komande. Mati je pretrnula. „Šta, zar su se opet vratili?“, bilo je njeno prvo pitanje.

Kasnije smo saznali da je partizanska vojska angažovala nemačkog oficira zarobljenika da podučava partizanske jedinice osnovnim vojničkim veštinama. Bili smo srećni da smo sve ovo preživeli i sada je trebalo razmišljati kako da se vratimo kući. Bili smo bez sredstava za život i ja sam morao da nastavim obilazak kasarni i skupljam stvari koje bismo možda mogli unovčiti. Sada su vlasnici bili drugi ljudi. U jednom takvom obilasku, kada sam pokušao da prikupim nešto uglja za ogrev, mene i mog druga ščepao je za ruku partizanski stražar. Strpao nas je u zatvor. Posle nekoliko sati provedenih u „partizanskom zatvoru“, pustio nas je uz naše iskreno kajanje i obećanje da takve stvari više nećemo raditi. Uskoro smo sa partizanskom propusnicom doputovali u Tiranu, a zatim se sa velikom kolonom jugoslovenskih kamiona vratili u Jugoslaviju.